

De olympiske lege
– en kort verdenshistorie

Jørn Hansen og Thomas Skovgaard

De olympiske lege

– en kort verdenshistorie

Syddansk Universitetsforlag

2012

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2012
University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 446
Sat og trykt af Specialtrykkeriet Viborg A/S
ISBN 978 87 7674 648 3
Omslag: Donald Jensen, Unisats
Omslagsfoto: Polfoto

De olympiske lege er trykt med støtte fra:
Kulturministeriets Udvalg for Idrætsforskning

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

Tlf. 6615 7999
Fax. 6615 8126
www.universitypress.dk

Indholdsfortegnelse

Forord.....	9
Indledning.....	11
Fra den spæde begyndelse til den nutidige særstatus	12
Kommercialisering i et potent marked	13
Et spørgsmål om perspektiv	14
Fra <i>Bevægelse</i> til <i>System</i>	16
Kapitel 1 Baron de Coubertin, IOC og atleternes verdensudstilling 1894 til 1908.....	17
Baron de Coubertin	20
De olympiske lege som atleternes verdensudstilling	21
Industrisamfundets ekspansion som symbol for de moderne olympiske lege	23
De olympiske lege i Athen 1896	25
Det danske hold i Athen	29
Paris 1900, en verdensudstilling og et mislykket OL	29
St. Louis 1904	31
Danmarks olympiske Komité, OL i utide og legene i London 1908	34
De betroede mænd	38
Kapitel 2 Legenes selvstændiggørelse. Stockholm 1912 til Berlin 1936	40
De særligt betroede mænd	40
Solskinsolympiaden – legene i Stockholm 1912	42
Danskere i Stockholm	45
IOC og Første Verdenskrig	45
Antwerpen	47
Chamonix og Paris	49
Et nyt internationalt idrætsbillede og en ny IOC-præsident	51
Amsterdam og St. Moritz	52

Los Angeles og Lake Placid	55
Hitlers lege i Berlin og i Garmisch-Partenkirchen 1936	57
Tysk propaganda	59
Stadion og rituelle spor	61
Legene i Garmisch-Partenkirchen og Berlin	64
Danmark og Berlin	65
Coubertin og fredsprisen	68
Efterspillet – IOC og det videre samarbejde med Hitler-Tyskland . .	69
“Smuk er døden, når den ædle kriger falder for fædrelandet”	70
 Kapitel 3 Fred, ekspansion og vækst i en kold tid. London 1948	
til Tokyo 1964	72
London og St. Moritz	73
Det svære opgør med nazismen	75
Legene i Oslo og Helsinki	78
Avery Brundage, den kolde krig og IOC’s transformation	82
Cortina d’Ampezzo og Melbourne	84
Squaw Valley og Rom 1960	87
Innsbruck og Tokyo 1964	91
 Kapitel 4 Politisering, terror og sikkerhed. Mexico 1968 til	
Sapporo og München 1972	94
IOC og den tredje verden	94
Kritik og oprør	96
Doping og kønstest	98
Grenoble 1968	102
Mexico 1968	103
Kold krig i Prag og dansk efterspil	106
Legene i Sapporo	108
Legene i München	109
“De smukkeste olympiske lege nogensinde – som blev ødelagt”	110
München: et lettere stadion og en friere åbningsceremoni med alle problemer løst	113
Sikkerhed i den olympiske park og den olympiske landsby	114
5. september og sikkerhedsforanstaltningerne for de israelske sportsudøvere	115
Den 5. september 1972 – de olympiske leges 11. september	118

Kapitel 5 Boykot og kommercialisering. Innsbruck til Atlanta 1996 . .	121
IOC og den politiske boykot 1976 til 1984	121
Boykot af Montreal	121
Boykot af Moskva	122
Boykot af Los Angeles	125
Killanin som IOC-præsident	125
Innsbruck og Montreal 1976	127
Lake Placid og Moskva 1980	130
Fra Killanin til Samaranch som IOC-præsident	133
Sarajevo og Los Angeles 1984 – i kommercialismens tegn	133
Legene i Calgary og Seoul 1988	136
Juan Antonio Samaranch og de sydkoreanske lege	137
Vinterlege i Calgary	139
Sommerlege i Seoul	140
Albertville og Barcelona 1992 – et dårligt og et godt eksempel	141
Lillehammer 1994	143
Atlanta 1996	144
Kapitel 6 Legacy og gigantisme. Nagano til London	147
Sommer- og vinterlege – på kanten af og i det 21. århundrede	147
Legacy – legenes nyeste kodeord	148
Legacy i udvalg	149
Sydney	150
Store forhåbninger	150
Det glade budskab	152
Det knap så glade budskab	152
Sydneys eftermæle	154
Athen	156
Sikkerhedsmilliarderne	156
Athen-legene – et offentligt sponsorprojekt	158
Den græske legacy	158
Legenes mål og virkning	159
Den græske metropolis og turismen	160
Athen legene og sporten	160
Athens eftermæle	162
De hvide lege – i Japan, Europa og Nordamerika	164
Nagano – en olympisk parentes?	164

Skandale og fornyelse	165
Salt Lake City 2002	169
Sport og doping	170
Torino	172
Vancouver	175
Legene – i tal og temaer	175
Miljø og OGI	177
Beijing	178
Udtalt fokus på legacy	181
Mål og tendenser	181
Stormagten Kina, menneskerettigheder og realpolitik	184
Beijings eftermæle	186
London	187
En overraskende vært og skuffede franskmænd	188
Tredje gang – som den første	189
Legacy London	190
Legacy som bevæggrund	191
Frem mod et eftermæle for OL i London	193
Efterord	197
Litteratur og kilder	201
Illustrationerne i bogen	212
Personregister	214
De olympiske sommerlege, tabeloversigt	220

Forord

Umiddelbart før de olympiske lege i Athen 2004 udgav Syddansk Universitetsforlag bogen *Ringene samles. En fortælling om den olympiske bevægelse*. Otte år senere udkommer så *De olympiske lege – en kort verdenshistorie*, som tager tråden op fra *Ringene samles*. Som noget nyt og vægtigt i det olympiske system og i denne bog står nu begrebet *legacy* (arv eller eftermæle), som handler om, hvorledes værtsbyerne skal forholde sig til størrelser som miljø, byudvikling og fremme af fysisk aktivitet i forbindelse med de olympiske lege – hvilket eftermæle skal fx blive et resultat af de olympiske lege i London 2012? På det område har Den Internationale Olympiske Komité (IOC) etableret en “politisk korrekt” strategi, som man kan læse nærmere om i bogen – ligesom man også kan få et indblik i de vanskeligheder, der tidligere har været og stadig vil være med at føre denne strategi ud i livet.

De olympiske lege – en kort verdenshistorie fortsætter hermed linjen fra *Ringene samles* med at kæde de olympiske lege sammen med generelle udviklingstræk i det 19., 20. og 21. århundrede. Men en del er også ændret i forhold til udvikelsen for otte år siden. I bogen betegner vi IOC og de olympiske lege som et system og ikke som en bevægelse. Vi har også udbygget fortællingen om en række af legene med ny viden, der er kommet til siden, så der på den måde er tale om en ganske anden bog end *Ringene samles*.

Vi skylder en stor tak til vores kollega Per Jørgensen, som grundigt har gennemlæst og kommenteret manuskriptet, ligesom vi også vil takke Kulturministeriets Udvalg for Idrætsforskning for støtte til bogen.

Jørn Hansen og Thomas Skovgaard
Marts 2012

Indledning

De olympiske lege – en kort verdenshistorie er historien om Den Internationale Olympiske Komité og de moderne olympiske lege, der ca. 120 år efter begyndelsen har udviklet sig til at blive den største regelmæssigt tilbagevendende globale begivenhed. Legenes logo, de fem ringe, er blevet et af verdens mest kendte symboler og et af verdens stærkeste brands.

At det er kommet så vidt, skyldes grundlæggende, at legene gør sig godt i de elektroniske medier, samt at de fortællinger om medmenneskelighed, universelt fællesskab, håb og drømme, der knytter sig til legene, tilsyneladende udgør en stabil kilde til beundring. De olympiske lege er en god historie med tråde langt tilbage i fortiden. Den fascination, sport fremkalder hos mange mennesker, bliver i olympisk regi forstærket af en række myter, ritualer og idealistiske principper, som iscenesættes særligt stærkt hvert andet år.

Hovedorganisationen bag legene, Den Internationale Olympiske Komité (IOC), indeholder i sig selv en række spændende – om ikke altid lige flatterende – fortællinger. IOC indtager således en særlig status blandt internationale sportsorganisationer derved, at organisationen både er en af de ældste af slagsen og byder på en noget anderledes skabelsesproces med afsæt i historien om 'den udvalgte', Baron de Coubertin, i spidsen for en topstyret og udtalt ideologisk komité. Det sidste er til forskel fra de fleste andre globale sportssammenslutninger, som handler om, at en række nationale forbund parkerer noget af deres autonomi i en flernational organisation – for at harmonisere regelsæt og øge den fælles idrætspolitiske slagkraft. Der er stor forskel på at deltage i de olympiske lege og i et verdensmesterskab. De olympiske lege og IOC indtager en unik position i nutidens sportsverden, fordi legene og deres hovedorganisation har betydning for og indflydelse på spørgsmål og begivenhedsforløb, der rækker langt ud over sporten. En bog om baggrund, status og fremtid for den frem-skudte position er derfor på sin plads.

Fra den spæde begyndelse til den nutidige særstatus

Ved grundlæggelsen i 1894 var der et stykke endnu til de olympiske leges nuværende position som en global begivenhed. Antallet af deltagende lande og atleter svingede meget i årtierne efter de første lege i Athen 1896, og en periode indgik legene i datidens store verdensudstillinger. På symbolplanet var kun ganske få af de elementer og ritualer, vi i dag uden videre forbinder med de olympiske lege, på plads. Ved legene i Berlin 1936 blev fakkelløbet som det sidste af ritualerne føjet til. Hermed var den nu klassiske iscenesættelse nærværdig i hus (med undtagelse af den olympiske hymne, der efter anvendelsen i 1896 først vendte tilbage i forbindelse med legene i Rom 1960). I den forstand samlede OL i Berlin for første gang det olympiske i større målestok.

Legene i Stockholm 1912 står som en lidt tidligere organisatorisk og sportslig succes, hvor legene var ved at tage selvstændig form. Første Verdenskrig brød ud, og i Antwerpen i 1920 måtte der på flere måder startes forfra. OL i 1936 blev så et nyt højdepunkt, men igen bremsede en verdenskrig udbredelsen af legene og den videre organisering af det olympiske arbejde. I perioden efter Anden Verdenskrig var legene længe præget af den ustabile balance mellem verdens to store blokke, den kommunistiske østblok og den kapitalistiske, demokratiske vestblok. Først efter 1984 lykkedes det at stabilisere de olympiske aktiviteter, samtidig med at en ny verdensorden gradvist begyndte at sætte sig igennem. I dag står IOC som bestyrer af ikke kun verdens største sportsbegivenhed, men også af en af klodens mest mangfoldige globale organisationer. Fx har FN (Forenede Nationer) lige godt 190 medlemmer, mens IOC har godt 200.

Netop de to verdensorganisationer har det seneste årti udvidet deres samarbejde – bl.a. ud fra en fælles interesse i freds- og sikkerhedsspørgsmål. FN har også identificeret idræt som et virkningsfuldt redskab til at nå nogle af organisationens centrale udviklingsmål. IOC spiller her en synlig rolle og de to parter afholder jævnligt fælles møder – bl.a. ved det olympiske museum i Lausanne. Hvert andet år i tiden lige op til de kommende lege opfordrer de to organisationer verdens lande til at fremme fred og fordragelighed før, under og efter legene – for at give atleterne de bedste betingelser for deres virke og mere generelt bruge sport til at styrke diplomatiske løsninger af verdens konflikter. På den vis knyttes der an til en kendt fortælling fra de antikke olympiske lege, der netop var beskyttet af en sådan olympisk fred. Så længe freden stod på, skulle den del af Grækenland, hvor det antikke Olympia ligger, være en sikker havn uden krigshandlinger. IOC var fra sin start i slutningen af 1800-tallet inspireret

af den moderne internationale fredsbevægelse, der etableredes efter Napoleonskrigene i første del af det 19. århundrede. Den olympiske komité har bibeholdt sit fokus på fredsarbejde – bl.a. via etablering af *The International Olympic Truce Foundation*.

IOC er en synlig spiller på både den politiske, økonomiske og kulturelle verdensscene. Det var der måske ikke mange, som så for sig i det første årti af det 20. århundrede, i tiden efter Anden Verdenskrig eller i 1970'erne. I de perioder måtte IOC virkelig kæmpe for legenes og sin egen blotte eksistens. Ved egne og andre stærke kræfters mellemkomst lykkedes det at komme igennem en række markante kriser – efter alt at dømme fordi OL og de olympiske traditioner og symboler udgør en af de få store fortællinger fra det 19. og 20. århundrede, der stadig har et budskab, som mange kan identificere sig med og finder troværdig.

Kommercialisering i et potent marked

De olympiske lege er i løbet af de sidste 30 år blevet kraftigt kommercialiseret – altså markedsgjort – med det for alle involverede parter erklærede mål for øje at skabe fortjeneste.

De centrale parter har været dygtige til at skabe en god forretning ud af de olympiske produkter. Værdien af de primære aktiviteter som de olympiske sommer- og vinterlege ser bare ud til at vokse, og verdens byer bliver ved med at byde sig til som olympiske værter. I 2011 udpegede IOC Sydkoreanske PyeongChang til mødested for vinterlegene i 2018 – foran München og Annecy. I 2013 skal IOC vælge, om sommerlegene i 2020 skal gå til Istanbul, Tokyo, Baku, Doha eller Madrid. På indtægtssiden har de seneste årtier budt på mere end en fordobling af den olympiske forretning. Og det er ikke småpenge, der er i spil. I perioden 1993-1996 var de samlede indtægter således på ca. 15 milliarder kroner – i nutidspenge stadig en imponerende sum. Fra Athen-legene i 2004 og frem mod sommerlegene i Beijing blev indtægterne opgjort til godt 30 milliarder kroner. Hovedindtægterne kommer fra salg af diverse typer af transmissionsrettigheder, sponsorater samt salg af billetter og markedsprodukter i forbindelse med legene.

Der strømmer i det hele taget mange penge gennem det globale sportsmarked. Det gælder i særdeleshed den mindre gruppe af sportsgrene og sportsbegivenheder, der tiltrækker et stort antal tilskuere, lyttere og seere samt til stadighed nyder mediernes bevågenhed. I det marked indtager de olympiske lege en markant po-

sition. Uafhængigt af om der fokuseres på tilskuer- og seertal, antallet af deltagende atleter, de økonomiske og finansielle muligheder og risici forbundet med arrangementet eller sportsbegivenheders betydning for samfundsudviklinger på lokalt, regionalt, nationalt og internationalt niveau, udgør legene det fremmeste eksempel blandt de jævnligt tilbagevendende “spektakler”. IOC er også på den vis i den absolutte økonomiske sværvægtsklasse. Fodboldens hovedorganisationer kan som snart de eneste følge nogenlunde med. Således har både det internationale og europæiske fodboldforbund (FIFA og UEFA) årlige indtægter i mange milliardklassen. Fodbold er globalt sportsverdenens største økonomiske lokomotiv, og sammenlagt er fodboldpengene en del større end de olympiske.

Et spørgsmål om perspektiv

Det er klart, at der i en fortælling, som strækker sig over 120 år, er skåret en lang række emner og begivenheder fra. Nogle af de større udeladelser er fremvæksten af de paralympiske lege (PL) samt den nylige etablering af særskilte ungdoms-OL. Såvel PL som ungdomslegene fortjener en grundig introduktion på dansk. Opfordringen til at tage den opgave op er hermed givet. Det følgende er vores bud på en kort verdenshistorie om de moderne olympiske lege og de interesser, der knytter sig hertil. I centrum er især de politiske og økonomiske forhold, der i forskellige tidsperioder har knyttet an til legene. Samtidig er det en særskilt ambition at vise, hvordan IOC i stigende grad er blevet en reel verdensorganisation med en ægte verdensbegivenhed som omdrejningspunkt.

For så vidt angår kilder, er det sådan, at bogen primært hviler på udvalgte dele af den megen faglitteratur, der til stadighed udgives om de olympiske lege og de organisationer, der knytter sig hertil. Som supplement hertil trækkes der på materiale fra fx dagspressen, forskellige relevante interesse- og forretningsorganisationer samt IOC (jf. afsnit om litteratur og kilder sidst i bogen).

Der er skrevet meget om og meget om – og forsket en del i – IOC og de olympiske lege. I første omgang var interessen for historien domineret af IOC's tilhængere, som ønskede at udbrede det olympiske budskab og tanken om olympismen, det olympiske systems særlige oplysningsprogram. Baron de Coubertins rolle, interessen for at forbinde de moderne lege med antikkens lege og de hermed relaterede myter og ritualer samt idrætsudøvernes store heroiske præstationer ved de moderne lege var længe i centrum for de studier, som IOC selv var med til at igangsætte. Som et modstykke til denne tilgang fulgte en mere nuanceret og kritisk forskning, der havde til formål at undersøge, hvor-

ledes det egentlig forholdt sig med nogle af IOC's fremherskende dogmer. Var antikkens olympiske lege forbundet med våbenhvile og et fredsbudskab? Kunne den olympiske idé egentlig opfattes som en konsistent tankegang, når man nærmere undersøgte og analyserede Coubertins skrifter og taler? Var der tale om kontinuitet i opfattelsen af den olympiske idé i en lige linje fra Coubertin over Avery Brundage og Juan Antonio Samaranch til Jacques Rogge, eller var det de forskellige præsidenter, der på forskellig hvis i bestemte perioder tegnede og fortolkede arvegodset?

Nærværende fremstilling vil bestræbe sig på at fortsætte den kritisk-nuancerede linje, der ønsker at afdække og forstå IOC og de olympiske lege frem for enten at tiljuble eller fremsætte fordømmende udsagn. Interessen vil især samle sig om følgende: Hvorledes er det gået til, at OL har været i stand til at eksistere over så lang tid? Hvorledes har forholdet mellem teori og praksis ændret sig gennem IOC's historie, og hvorledes har organisationen reageret på de voldsomme udfordringer, den mange gange har stået over for i forbindelse med afviklingen af legene?

Der skal også gøres en særskilt note om de beløb og tal, der i bogen gives for fx omkostninger og indtægter ved at afholde legene og mængden af mennesker, der ser og hører med på sportslegene. Det er vanskeligt præcist at udrede, hvad det koster at afholde de olympiske lege. Det er endnu sværere at sammenligne omkostninger og indtægter fra et OL til et andet. Hvert arrangement har sin egen måde at gøre regnskabet op på, hvilket gør det til et større detektivarbejde at finde frem til beløbsposter, der med rimelighed kan holdes op mod hinanden. Valutakursudviklinger, inflationsrater samt andre finansielle og økonomiske forhold bidrager til uklarheden. For at markere usikkerheden gengives omkostningsangivelser til legene derfor helt bevidst i meget runde tal og i de valutaer, der nu er anvendt i litteraturen. Det skal dog anføres, at der særligt i perioden efter Anden Verdenskrig har været tale om markant stigende udgifter til gennemførelse af legene, der rækker ud over fx inflationsudvikling. Hvad angår seere og lyttere til store sportsbegivenheder, er det ligeledes vanskeligt at afgøre, hvor mange der egentlig er 'med på linjen'. I det følgende anvendes talmateriale fra IOC samt udgivne værker på området – vel vidende, at der nok er tale om et oppustet billede af, hvor mange der faktisk følger med, når de olympiske lege løber af stablen. Usikkerheder angående seere og lyttere er ikke blevet mindre siden de webbaserede mediers gennembrud.

Fra *Bevægelse* til *System*

De olympiske lege – en kort verdenshistorie er altså historien om den spændende etablering og udvikling af de olympiske vinter- og sommerlege (OL) og den organisation, der bestyrer legene – IOC. De to grundkomponenter har dannet grundlag for en mængde knopskydninger inden for den moderne olympiske organisering, som vi under indtryk af nyere litteratur på området vælger at kalde det olympiske system. I lighed med mange andre har vi i tidligere udgivelser gjort brug af vendingen ‘den olympiske bevægelse’ som en slags samlebetegnelse. Det kan dog diskuteres, om IOC, legene og de andre nutidige olympiske elementer udgør en egentlig samlet bevægelse – forstået som en formaliseret gruppe af mennesker, der arbejder for en fælles sag. Det samme spørgsmål kan i øvrigt stilles til idræts- og sportsbevægelser i almindelighed. IOC med de olympiske lege viser sig dog igen at være særegen derved, at organisationen rummer den med afstand største enkeltstående idrætsbegivenhed og derfor naturligt tiltrækker sig markant opmærksomhed og påvirkes af en myriade af interesser. Kan en sådan størrelse kaldes en samlet bevægelse? Vi giver ikke et decideret svar på det spørgsmål i bogen. I denne omgang nøjes vi med at erstatte *bevægelse* med *system* for på den led at markere, at nutidens olympiske system med fordel kan ses som en dynamisk, sammensat enhed, der gennem udvikling og tilpasning formår at skille sig ud fra resten af verden og samtidig lade sig påvirke af en mængde rammevilkår og omverdensbegivenheder. Systembetragtningen er en neutral, lettere abstrakt, vinkel på det sammensatte olympiske billede. Som vi ser det, er en af de basale fordele, at systemperspektivet gør det nemmere at gå ret så uhildet til sagen – uden at skulle tale for eller imod den olympiske *bevægelse* eller, som det også kan blive til, den olympiske *familie*.

Og lad os så tage fat på historien med at begynde ved begyndelsen.